

Magyar áldomásunk ősi gyökerei a Szerémségtől Tokajig

A XVI. századig a Szerémség a magyar szőlő- és borműveltség leggazdagabb világa volt: ezt követően Tokaj térségében élt tovább legméltóbban ez az ősi magyar kultúrkincsünk. Magyar hagyományunk világában maradt reánk az a történelmi emlék, hogy Hunyadi Mátyás visegrádi palotájának szökőkútjából szerémségi bor folyt. Nagy magyar királyunk udvarából megemléltendő Vitéz János és Galeotto Marzio, akik az aranyat termő szerémségi szőlők emlékét hagyták számunkra örökségül. Hajdújárás magyar szőlősgazdái napjainkban is készítenek minőségi bort. A történelmi gyökerek jelentősége jegyében fontos kiemelni, hogy a Szerémségben található Tarcál-hegy borvidékének középkori magyar települései közé az alábbiak tartoztak: Pétervárad, Zalánkemén, Szerlök, Karom, Kamonc, Belcsény, Cserög, Újlak, Magyarolaszi, Bánmonostor, Rednek, Ürög. A magyar szőlő- és borkultúra világának csodálatos lelki értékrendje, az áldomás napjainkban is élő szertartásunk, mely az egyik legfontosabb összekötő kapocs a magyarság ősi sorsközössége tekintetében, hiszen még napjainkban is akként isszuk az áldomást, mint őseink. A Szerémség közismert, ősi bordala így szól:

*„Hozd el, gazda, hozd el
Az Szerémnek borát!
Ha nincsen is pénzem,
Vagyon emberségem.”*

Ennek az ősi magyar bordalnak a kapcsán érdemes a magyar áldomási szertartás összefüggéseinek a vonatkozásában azokat a műveltségi elemeket áttekinteni, amelyek a történelmi lélektan jegyében az Istenbe vetett hit ősi magasműveltségi irányába mutatnak.

Bakator: a Szerémségnek ez a száraz fehérbort adó szőlőfajtája már csak a megnevezéséből fakadó volta miatt is elgondolkodtató. „*Bakator*”: ekként mondva e kifejezés valódi értelmezése már a magyar katonalét, a vitézi életet választó magyar hagyomány jegyében is lényeges, hiszen mindig is boráldás, azaz áldomás révén állt be a magyar ifjú a seregbe a toborzó és a verbunk korszakában is: mindezt tette a magyar katona annak a bizodalomnak az érzületében, hogy Isten oltalmát élvezzi a haza szolgálatában.

A magyar áldomás egy igazi hungaricum: poháremelési mozdulatunk és áldomási szókincsünk együttes értelme is ezt fejezi ki. „**Emeljük poharunkat!**”: általánosan közismert, áldomásos köszöntésre hívja fel társaságát, aki ezt mondja. De miért is emeljük? „**Egészségünkre!**”: testi-lelki „egész”-ségünk teljessége értelmében, vagyis az Isten által adott szellemi és lelki egység teljességére, a harmóniára vonatkozó jókívánság a magyar áldomás. Hová is emeljük ennek megteremtése érdekében? **Égre emeljük:** az áldomás a lélekemelés közösségi rítusa. Kihez is fordulunk valójában ennek jegyében? Mi, magyarok az ég, a Teremtő felé emeljük poharunkat boráldomásunkkor, és azt mondjuk ekkor, hogy „**Isten! Isten!**”: e szavak hangzanak el az áldomás során még napjainkban is.

A fenti fogalmi szókincsvilág és rítuskör a magyar áldomás különleges lelki világlátási mozzanataira mutat rá, hiszen az áldomás szavunk az áldás szavunkkal egylényegű. A magyar hagyományban a pohár jelképi értelemben ital, áldomás értelmű.

A XIV. századi *Képes Krónika* rögzítette azt a hagyományt, hogy honszerző „*Árpád vezér az övéivel együtt megtöltötte szarukürtjét a Duna vizéből, és az összes magyar színe előtt a mindenható Isten kegyelmét kérte*” – e szertartás

abból a célból tartatott meg, hogy „az Úr ama földet adja nekik mindörökre”. E rítus záróaktusaként így kiáltottak magyar elődeink: „**Isten! Isten! Isten!**” (1)

Árpád áldomása a Képes Krónikában

Istenhitben élő és cselekvő magyarság érkezett Árpád vezérrel a Kárpát-medencébe! Az áldomás a magyar lélek ősi gyökeréből fakadó, napjainkban is élő, rendkívül ősi szertartás: olyan velünk született népléleki nemzeti örökségünk, melynek a történeti, néprajzi és művelődéstörténeti szálai átszövik mind hétköznapjainkat, mind egyházi vagy nemzeti ünnepeinket.

Érdeemes azt is felidézni, hogy Hunyadi Mátyás királyunknak volt egy olyan (igen jelentős méretű) billikomja, amely a talprészén lévő mondatrész szerint „*vitézinek áldomás adója*” volt. Fontos adalék ez a csata előtti magyar katona áldomási szertartási rendjének lelkiiség tartalmához, mely hadi rítus egyben az Isten színe előtt való vitézi felkészülés elemét is magában hordozta. Tokaj-Hegyalja mesés borvidékének itala, a Teremtő által érlelt tokaji aszú a magyar nemzeti *Himnuszunkban* is megénekelte Kölcsy Ferenc által: „*Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél.*” Tinódi Lantos Sebestyén 1548-ban Nyírbátorban megénekelte „*Az bort Isten nagy jó végre nekünk teremté*” éneksora, *Bajza József Borének* címet viselő versében írott „*Láng-lobogva leng Tokajnak / Itt közöttünk Istennek*” gondolata, Vörösmarty Mihály *Jó bor* című

költeményében az „...*e lángpohár / Fényes mint napsugár*” jelképben megfogalmazott léleküzenelete ugyanezt a nemzeti életérzést fogalmazta meg. A Nap sugara a Teremtő ősi szkíta jelképe: ez a világkép a Napba öltözött Boldogszszony képében a magyarság ősi hitvilágából fakad. A „*láng*” jelképében pedig a magyarok ősi tűz-, vagyis Nap-tiszteletének és ekként Istent tisztelő hitének fontos adalékát kell éreznünk. Hadusfalvi Spilenberg Pál (?–1814., Pest) a *Szabad elmékedések a földnek kimérése szerint felállítandó adózás systemájának tökéletlenségéről* (Kassa, 1790) címet viselő könyvében (a földbecslésről írva) említi az alábbi kifejezést: „*Ez a lángja a Földnek!*”, amit egyik-másik hites ember valamely szántóföldre már messziről kiáltott. A láng szó régen az Isten teremtette föld kiválóságát jelentette.

A „*Nap*”, a „*fény*” és a „*láng*” világító szerepe okán egy fontos magyar adalékot érdemes rögzíteni. A XVIII. századi Esterházy-kastély padlásteri, közösségi célú nagytermébe kizárólag Esterházy „*Fényes*” Miklós herceg hálószobáján keresztül lehetett feljutni, ez nyilvánvalóan valami titkos színhelyminőségre utal. A kastély padlásterébe ugyanis csillagképre volt tájolva: titkos magyar találkozóhely lehetett itt 1790-ig (a magyar nemesi testőri gárda testőrkapitánya, Esterházy Miklós herceg haláláig). Valójában számomra úgy tűnik, hogy a Nap isteni fényét magyar lelkében megélt „*Fényes*” herceg a felvilágosodás korában a bécsi magyar királyi testőrök számára egy titkos, a magyarság értékeit őrző szellemi központot hozott létre a birtokán: vélhetően ezért voltak itt szinte folyamatosan a bécsi magyar királyi testőrök.

A magyar áldomás szertartási jellege okán fontos fölhívni a figyelmet a kastély kápolnájában lévő nagyméretű barokk festményre is: a felső részén ábrázolt megszülető gyermek Jézus, valamint a kép jobb oldalán félig megdőntve ábrázolt keresztfa által meghatározott festmény terének közepén egy égre emelt kehely látható, a keresztthalál által Megváltóvá lett Jézus életútjára és rítusjelentőségére utalva. A pohár ősi gyökerű jelentéstartalmú magyar szavunk: ennek jegyében szakrális lelki-szellemi időutazásra hívom az olvasót.

I. Írott források

1310. november 5-én a sárospataki plébános által kiállított földvételi okirat azt rögzíti, hogy az adásvétel tanúk előtt történt, és hogy a vevő: „*A hely szokása szerint a szerződési zálogot és az áldomásitalt megadta.*” (2) Ez az első írott emlék az áldomásital magánjogi tényéről! A hegyaljai adásvételi szerződések végső sorában sokszor esik szó az áldomásivásról, és ezt Ukkon-, illetve az Urkon-pohárként említik. Az 1555-ben és 1668-ban Tállyán kelt oklevelekben az Urkon- vagy Urkom-pohár szó a bizonyágpohárral és a tudománypohárral azonos értelmű. (3) Az áldomás ezen okiratok tanúsága szerint olyan élő magyar jogi aktust is jelentett, amelynek világszerű alapja az Isten színe előtt kötött becsületes szerződés volt.

„Ukkon” szavunk az ősi magyar műveltségi világunkban gyökeredzik: a táltosok vallására utal (ótörök nyelveken az ogan, okan szó Isten jelentésű). A magyar Isten szavunk pedig párszi vallásra utal (ez perzsául izdan). (4) Ukkon pohara tehát tulajdonképpen az áldásnak a pohara, vagyis lényegét tekintve az Isten pohara értelmű. (5)

Tállyán 1555-ben kelt egy oklevél, amely Darócz Pál és Kincses György adásvételi szerződése, melyben szerepel az áldomás:

„...*mercipotum vulgo áldomás vel ukkon poharat persolvit.*” (6)

Egy 1595. június 18-án Mádon kelt szerződésben azt rögzítették, hogy a szerződést áldomás pohárral megerősítették. (7) Mádon a bíró (hivatala átadása után) az év elején elszámolt az egyháznak járó pénzzel, és átadta az egyházfinak: 1608-tól már bort is átadnak pénz helyett az egyházfi részére. (8)

Ismert volt Hegyalja több városában a tudománypohár és a kötőpohár megnevezés (Mád, Tállya, Szántó, Ráska, Miskolc, Füzér). A tudománypohár szót az áldomás szóval is illették. (9)

Alsó-Redmecen, Bodrogolasziban, Vitányban az Ukkon-poharat kötőpohárként említették: így történt ez nemcsak szőlők, hanem egyéb kisebb ingatlanok eladásakor is egészen a XVIII. század közepe tájáig. (10)

A XVII. században Tállyán érvényben lévő, *Az thallay teörvények* címet viselő szőlőgazdálkodási szabályrendszer XIII. pontja szerint „*egy pinth bor az felmutato pohar*”. (11) Szántón az

áldomásital a szőlő árának megfelelően alakult: ahány magyar forintot ért a szőlőörökség, ugyanannyi icce borból állott, és ezenkívül Ukkon-pohárban is járt mindenkor egy pint, vagyis két icce. (12)

Tállyán 1618-ban kelt az az okirat, amely ekként fogalmaz: „...*eleinknek régi élő szokása szerint áldomást is ittuk, Ukkon-pohár felmutató volt őmaga István deák.*” (13) Tehát régi és élő szokás volt.

Egy 1660-ban íródott szerződés végén ez olvasható: „*Ennek nagyobb bizonyágára áldomását is ittuk... Ukkonpohármutató volt Pávai Tamás.*” (14)

1639-ben egy szerződésnek az áldomásra vonatkozó pontja így szól az adásvételről: „...*áldomását minékünk régi élő törvényünk és városunk szép rendtartása szerint elegendőképen megadták.*” (15)

II. A pohárnok

Az Árpád-korban a királyi pohárnok fontos tisztségét csak kiemelkedő, tekintélyes személy tölthette be. E tisztség korabeli megnevezése kend-bocsár(d) volt: e névmegjelölés igen fontos, hiszen a IX–X. században ez még a kende pohárnoka értelmű. A bocsárd régi magyar szavunk, már a veszprémvölgyi görög alapítólevelében is szerepel boutziárin foglalkozásnévként. (16) A kend megnevezés a szakrális fejedelem méltóságát jelentette a IX. századi magyarság számára. Az első magyar személy, akit e néven ismer történelmünk, az Levedi kende volt, aki Kr. után 830 táján Etelközben a Hétmagyar törzsszövetséget létrehozta. (17) A kende volt a magyarság szakrális vezető személyisége (a magyar kettős fejedelemségnek, a szakrális és a katonai vezetői státusok létének éppen ez adott értelmet): Levedi kende és vezértörzse volt az, aki/amely a kazár fennhatóságot nem akarta elfogadni (a kende méltóság szakrális volta miatt). Megítélésem szerint Levedi taktikai megfontolásból javasolta, hogy a szintén jelentős, fiatal magyar vitéz (a még *Dentumogerben*, vagyis a Don melletti magyar területen Ügyek vezér fiaként született), Álmos legyen a kazárok főhatalmát elfogadó személy, mert így a magyar szakrális hatalom megőrizhette a szellemi és lelki függetlenségét.

Együtt harcolhattak azonban a korabeli magyarok a kazárokkal: a kardjukat odaadták, a hitüket soha! A nyilvánvalóan egyeztetett, az Álmos által vállalt fenti taktikai jelentőségű közjogi mozzanat (mint vállalt áldozat) akkor válik nyilvánvalóvá, amikor (évtizedekkel később) Álmos vezér nem léphetett Pannónia földjére: a magyarság új hatalmi terének, független országának megkérdőjelezhetetlensége érdekében áldozta föl ekkor életét. Megítélésem szerint éppen ez a fent említett diplomáciai stratégiai mozgástér biztosításának politikai önmeghatározása lehetett a lényege a magyar lovasíjász világ kettős fejedelemségi rendszerének: a gyula katonai vezetőként aktuálpolitikai döntéseket hozott az éppen adott történelmi helyzetben (pl. szövetségkötés, hadjáratok vezetése); ám a kende (kündü) a szakrális hatalom megtestesítőjeként, a magyar függetlenség őrzőjeként sosem rendelkezhetett alá magát más politikai hatalomnak. A magyar Szent Korona közjogi státusa ugyanezt, a nemzetet védő gondolkodási modellt jelentette a Kr. utáni II. évezred egész folyamán.

A kend, kende szó azonban nem pusztán tisztséget, hanem nemzetséget is jelölt: a Tiszántúl északi részét a Kende törzs lakta be, és e terület ékessége Tokaj-Hegyalja szőlőterülete. (18)

Levedi fia, Kurszán kende szakrális uralkodói minőséggel rendelkezett. (19) Őt azonban 904-ben a magyar előkelőket lakomára hívó, és ott orvul gyilkoló, galád bajor békekövetek megölték. (20)

A kettős fejedelemség létét jelentő szakrális kende méltóság többé nem került betöltésre. A kend-bocsár(d) Árpád-kori elnevezés azonban egyértelműen arra utal, hogy különleges szerepe volt a pohárnoki tisztet betöltőnek a honfoglaló vezérek udvarában: az Árpádok a központosított hatalom kiépítésekor mintegy átvették az eredetileg a Levedi kendet és utódait megillető szakrális tartalmat, így az Árpád-utódok az ősi kende tisztét betöltő személyeket megillető szakrális hatalom örökébe léptek. Ez is hitelesíthette a központi törekvéseiket, és erősíthette egyeduralmi vezető szerepük elfogadását az egyesített (központi hatalom alá szabályozott) magyar nemzet közössége előtt.

A hun–magyar történelmi folytonosság okán fontos utalni egy Kr. utáni V. századbéli adatra: Priszkosz rétor Attila ebédjéről azt írta, hogy miután „*Attila a rangban hozzá legközelebb állót és sorban a többieket megtisztelte, jobb karját trák szokás szerint kinyújtva, egyforma poharakból minket is felköszöntött*”. (21) Itt hivatkoznánk arra, hogy több kutató is írt már arról, hogy a trákok szkíta életmódot folytató nép voltak. E jogi tartalomátvétele és formai örökség is igen csak fontos lehetett, hiszen a század magyar társadalmában nyilvánvalóan még igen erősen élt a szakrális fejedelem, a kende által korábban képviselt ősi valláskultusz. (22) Fontos adalék e tisztség valódi jelentőségének megértéséhez az (a magyar jogtörténeti irodalomban köztudott tény), hogy a kende (kündü) nagyfejedelmi cím a „*Nap fia*” jelentésű. (23) A kend megszólítás már a régi időkben is kegyelmed, kelmed értelmű volt. Még a XVIII. században is általánosan használt megszólítás volt a felsőbb rangúak között is. Kegyelemmel teljes emberként való tisztelgő megszólítás: egyértelműen szakrális tartalmú köszöntő megszólításként élt a magyar közgondolkodásban, szóhasználatban. (24)

Fodor Antal szerint a honfoglaló magyarság 40 tagot számláló, legfelső tanácskozó testülete az Ukkon-pohár nevet viselte. (25) A honfoglalók közösségi áldomási szertartása, az Istenre emelt pohár szertartási szokása és az Ukkon-pohár felmutatásának jogi rítusa közös világképben, ősi hagyományban gyökerezik. Még egy adalékot érdemes rögzíteni!

III. Az áldomás szertartása

A magyar áldomási szokásrendszer (mint maga a szó is) ősi eredetű: eredeti értelme az áldást kérő áldozás. Rítus jellegű, hálaadó népi aktus, mely később jogszokásként továbbélve a törvénykönyvekbe is bekerült: ez arra utal, hogy fontossága, kötelező ereje annyira része volt a magyar hétköznapi sorsvilágnak, hogy szellemi és lelki tartalmánál fogva az írásbeli szerződés erejével ért fel vita esetén még a döntőbírók előtt is. A XIV. századtól kezdve tőlünk, magyaroktól átvették a környező népek is. (26)

Az áldomás nem pusztán jogi, de erkölcsi alapvetés is volt. Az igazi lényege az áldomás jogszokásként való továbbélésének a résztve-

vők közösségi élménye, közösségi tudata: ez az Isten előtt való szerződés ténye, melyet önként betartani annyit jelentett a régi korok embere számára, hogy a saját (Istennel kötött) életszerződését az igazság és az erkölcs útján járja. Tár-gyi eszközeink elnevezései is alátámasztják ezt: az ősi magyar örökségre utalnak a szőlőből bort készítő magyar eszközeinkben előforduló bál-vány szavunk is, mely a régi magyar hitvilágból gyökerezik.

A bor a szőlőből a sajtolás, a préselés ered-ményeként készült. A régi Hegyalján a sajtolás művelete a bálványsajtóval történt. E bálványsajtó főbb részei: a majdnem 100 cm hosszú bálványfa talapzatként, a 4 méter hosszúságú és az egyik végén rögzített, bálvány néven nevezett fagerenda, a másik vége orsóval van el-látva, támaszbálvány, kosár. (27) Ezt a gondolati ívet alátámasztja, hogy a magyar őshit és vallás-gyakorlás névemlékeinek a fontos bizonyítékai a főként határnevekben továbbélő elnevezések: Bálványos, Bálványrét, Bálványkő, Oltárkő, Bél-kő. (28)

IV. Az Újszövetség kelyhe

Jézus első csodája a víznek borrá történő változtatása a kánai menyegzőn, az utolsó vacsora rítusa során pedig ugyanez a változtatás jelenik meg szellemi értelemben, hiszen itt a bor Jézus véreként jelenik meg a keresztény emberi lélek szövetségeként: ez ráadásul ma is élő örökségünk („*Ezt cselekedjétek az én emlékezetem-re!*”).

Amikor felemeljük a kelyhet, a poharat, akkor az égig emeljük fel szerető lelkünket: Jézus vízzel keresztelődik, később Kánában a vizet borrá változtatja, majd pedig az utolsó vacsorán a bor mint az áldozati vér közösségi és tisztító ereje jelenik meg (máig ható üzenetként). Az életvíz ősi képe elevenedik meg ezzel párhuzamosan ma is a keresztény rítusban: vízzel kereszteljük meg gyermekeinket, ők felnőve áldozásukkor a pap által, miseborral végzett rítus során megélik az utolsó vacsora lelki örökségét.

A vízzel megkeresztelt Jézus a szeretet je-gyében Szentlélekkel keresztel: „*Ezt cseleked-jétek az én emlékezetemre!*” Az utolsó vacsorán az örök életet jelképező kehelynek a Jézus általi felemelése valójában az Úristen felé való lélek-

emelés rítusa. Ez keresztény hitünk szent titka: nem a tárgy, hanem a rítus a titok!

Dankó József 1872-ben arról írt, hogy „*Ma-gyarországon a legméltóságosabb szentség... kehelyben tétetett ki a szent siron, azt nem ke-vés más tanuságon kívül az esztergomi főszé-kesegyháznak az 1528-ki Urnap nyolczadában felvett leltára is bizonyítja*”. (29) Az említett szent sírállvány Garamszentbenedek csodálatos temp-lomának gyönyörű, gótikus sírállványára utal, melyen található egy szépen festett kép is: e fest-mény egy hétablakú kápolnát ábrázol, mely előtt imára kulcsolt kézzel térdel egy pap, aki körül hét ministráns látható, akik kezükben égő gyer-tyát tartanak. Magyarország egyházaiban a XII. századtól szakadatlanul megtartották a feltáma-dás ünnepét.

Pécs Szent Péter-bazilikájának ékessége a kovácsoltvas kapu: szőlőfürtökkel gazdagon dí-szített vasrácsa tetején a Szentlélek ábrázolása-ként galamb látható, mögötte a Jézust jelképező aranyló Nap sugarai látszódnak. Ez az igen ha-tásos ábrázolás a szőlőfürtökkel mintha Krisztus vére általi boráldását jelenítené meg!

A magyar református egyház jelképe a ke-hely: ez a kehely a hívő ember szerződése az élő Istennel, égre tekintve ad hálát vele létének, sorsának, Isten reá tekintő, szerető, gondoskodó figyelmének. Ez a kehely tűnik fel a református temetők síremlékein. A Teremtőhöz való tiszta lelkű megtérés kifejezéseként a református sír-emplékek kelyhei ugyanezt a szellemi tartalmat fejezik ki: jelképe ez a pohár (és annak felmu-tatása) az Istennel szerződő, lelkét és életútját Isten kezébe adó emberi gondolatnak.

V. Honfoglaló őseink áldomása

Anonymus *Gesta Hungarorum*ának 5. fejeze-tében a magyar vérszerződés aktusáról elmond-ja, hogy a vezérek mindegyike saját vérét egy edénybe csorgatta, esküjét ezzel szentesítette, és az akkor egymás között tett esküjüket mind-halálíg megtartották. (30)

Az etelközi vérszerződés a hitből fakadó, ro-konságot megerősítő és közjogi aktus volt. Vérszerződésünk kelyhe igazolja, hogy Árpád vezér népének a Kárpát-medencébe való bejövetele is áldomások keretében történt. Anonymus a *Ges-ta Hungarorum* 13. fejezetében ír arról, hogy a

honfoglalók hálaadó istentisztelet keretében Hung várába (Ungvár) Árpádot fővezérré választották, majd „áldozatokat” mutattak be. (31) Ezt követően pedig Ond, Tarcal és Ketel vitézek értek elsőként a ma Tarcal néven nevezett település területére. 1943-ban szőlőtelepítés közben találták meg Tarcal vezér sírját (ma a Tokaji Múzeumban őrzik). Anonymus arról is írt, hogy „*et facerunt magnum aldumas*”, vagyis nagy áldomást tettek. (32) Az Anonymus által leírt vérszerződés rítusa és a fenti áldomási szertartások lényege ugyanaz volt: az Isten iránti szeretet és hódolat kifejezése volt ez a boráldozás szent rituáléja keretében. (33)

Az áldomás tehát ősi italáldozat jellegű, bizonyító jogi aktus is volt. A honfoglalók életében tehát minden, a nemzetsorsot érintő ügyben az áldomás és áldozat együtt volt jelen: egy olyan vallási szertartás képe tárul fel a vérszerződéstől kezdve az áldomás közösségi szokásáig, amelynek révén a IX. század magyar embere a magasztosság jegyében hálát ad az Istenének nemzetsorsa alakulásáért.

VI. Székely áldozópohár

A székelység körében (a hagyományos jogrend védelme érdekében) fontos szakrális jelkép volt a székely nemzeti áldozópohár. Az Ukkon-pohárral fennálló nyelvi és szellemi közösségre utalhat az ukk szó jelentéstartalma: a székelyek körében ük, vagyis ős jelentésű. (34)

A székely nemzetgyűlés szentesítési aktusa során ez az áldozókehely, áldozópohár volt az a szakrális tárgy, amelyből áldomást ittak a székelyek. (35)

A székely áldozópohár szent tárgyként egyben bizonyos mértékig az önállóság zálogát is jelentette: e közösség önálló jogi fellépésére jó példa, hogy a „*kiküldött királyi bírót nem várva, maguk hívták össze a székely közgyűlést, a nemzetgyűlést 1505-ben Székelyudvarhelyre*”. (36) A hagyomány szerint e kehely jegyében végezték az egyházi és a világi igazságszolgáltatást, hívták össze a székely nemzet népgyűlését és a külső ellenség ellen hadba szálló székelyeket. (37) Árpád vezér idején a székely nemzetgyűlés önálló jogkörrel rendelkezett a rabonbáni igazságszolgáltatás révén a jogalkotásban, a vitás perek eldöntésében. (38)

A székely hagyomány szerint „*Apor Sándor a kisebb rabonbánokkal polgári áldomást, azaz nemzeti közgyűlést tartván több előkelő székely vitézeket küldött Szent István királyhoz követésébe*”. 1835-ben megjelent írásában Sombori József arról is írt, hogy István királyunk a székely áldozókehelyre történő keresztelhelyezés eredményeként kapcsolta Erdélyt örök időkre a magyar Szent Koronához, és egyúttal a székely nemzettel való új szövetség kifejezéseként felépítette Csíksomlyón a Salvator-kápolnát. (39)

VII. Élő jogszakás

A hegyaljai áldomási szokásrendszert érintő néprajzi kutatás különleges területe az „*Ukkon-pohár felmutatása*” jogszakásának értelmezése (a XIX. század óta). Az Ukkon-pohár elnevezés okirati emlékei a XVI. századtól kezdve fordulnak elő.

A szőlőmunkák elvégzése mindig áldomással történt, és ez minden munkaműveletnél kiemelt jelentőséget kapott: ez az áldomás, az áldáskérés a közösség jól végzett munkájának eredményét vágyó, a jó termésbe, a kiváló bor létrehozására való emberi törekvésre tekintő Isten gondviselésébe vetett bizalom. A hit mély megélése, hogy az Isten emberre tekintő szeretete a természet erőit (pl. az időjárást) úgy alakítja majd, hogy minőségi, életadó bort eredményez a méltó emberi szaktudás és szorgalom.

A középkorban a szőlőgazdálkodással összefüggésben megvalósult szőlőföldterület-csere és szőlőöröklevelek lényege a tulajdon igazolása. Így volt ez a Hegyalján is a XVI–XVII. században nemcsak szőlők, hanem egyéb kisebb ingatlanok eladásakor is egészen a XVIII. század közepe tájáig. A hegyaljai adásvételi szerződések végsoraiban sokszor esik szó az áldomásivásról, és ezt Ukkon-pohárként említik (ismert a tudománypohár és a kötőpohár megnevezés is). Ezen iratok tartalmazták az áldomási szertartásra vonatkozó előírásokat: ez fontos záróaktusa volt a jogügyleteknek. Az áldomás megtörténtét hangosan kihirdette az erre kijelölt személy: ezzel megtörtént az „*Ukkon-pohár felmutatása*”, és ezzel megerősítettet a szerződés. A város főbírája, esküdtjei és tanácsa előtt végbement adásvételi szerződések sok adatot szolgáltatnak az Ukkon-pohár felmutatása kérdéséhez is.

Vezéreink nemzetegyesítő etelközi vérszerződése jogi aktusának leírása is a magyar áldomás szertartásának fontosságát mutatja: ez a magyarság első megragadható nemzeti szerződése, alkotmánya. E „vérszerződés” révén etelközi magyar vezéreink örök időkre egybekovácsolták magyar törzseinket: hitből fakadó, rokonságot megerősítő közjogi szertartás volt ez a nemzetrészeket egyesítő közös akarat Istenünk általi megáldása céljából.

Az ősi gyökerű áldomás ünnepélyes jellegének lényegi tartalma a pohár borral való felköszöntés, szerencsekívánatok, hála mondás: lényege az égre, az Istenre való feltekintés. Az áldomás ősi magyar szertartása lényegében tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy az ünnepek megtartásakor, szerződések megkötésekor, nemzeti sorskérdésekről való döntések alkalmával Istenrel együtt ünnepelt, szerződött, esküdött a régi korok magyarja.

A közös áldomásívás színhelye közös ünnepi szertartást jelentett, melyen a jelenlévők áldomást tettek. Milyen szép is lenne, ha a hegyaljai borlovagok rendi világa az „Ukkon-pohár felmutatása” rítusát hagyományörző szertartásaik központi elemévé tennék, díszokleveleikben feltüntetve továbbéltetnék, hiszen magyar áldomásunk ünnepélyes, égre tekintő jellege olyan érték, melyet fontos megőriznünk közös kerek világunk sorsteremtő erejének!

VIII. Áldomásos lélek

A magyar hagyományban a pohár jelképi értelemben ital, áldomás értelmű: létezik a barátság, a fájdalom, a szerelem pohara, a béke-pohár, melynél a haragosok kibékülnek. (40) Az Ukkon-pohár a régi oklevelekben egyértelműen áldomásozó pohár jelentésű. (41)

Kis János nagyon szépen ír arról 1823-ban, hogy amikor „bort iszik a Magyar áldomásúl, és azt felállva, süveg vetve” teszi, akkor bizony „jelles formulával el köszönvén, egészen Vallásos ábrázatot ad annak úgy, hogy az Áldomás ivás még ma is egy néminemű istentisztelet a magyaroknál.” (42)

De nem csak a szőlőbirtokra vonatkozó adásvételeknek volt állandó szokása az áldomás rítusa. A XVII. század végéig az egyes szőlőben végzett munkafolyamatok záróaktusaként jelen

volt az áldomás rítusa. (43) Az áldomás tehát a magyar szokásrendszer lényegi eleme, tősgyökeres nemzeti szertartás, mely minden szerződés fontos lényegi kellékeként a mindennapok része volt. (44)

Nos, ha az áldomás ima, akkor csoda-e, ha nemzeti vallásos *Himnuszunk* is megénekli a tokaji szőlő nektárját, a magyar aszút? A föld népe más: a parasztember mindig is tudta, hogy a jó és bőséges termés (az érte végzett munkán túl) maga a csoda, a természet igaz, az Isten áldásától életre kelt csodája.

A XX. század elejére már csak a magyar parasztság őrizte meg ezt a lelki tartalmat: az adásvétel utáni áldomás hagyománya tovább élt. Régen pedig általános magyar szokásként minden esetben a szerződések, adásvételek és cserék elengedhetetlen szokása volt. Magyarországon az áldomás ősi jogszokáson alapuló törvényes cselekményként mindig is jelen volt: a szerződéskötést megerősítő, kiegészítő jellege miatt jogi következményt is magában foglalt. (45)

A szakrális áldomás rítusa tősgyökeres nemzeti szertartás a magyarság életében: e gondolat nyomán érdemes kitekinteni a Kárpát-medencén kívülre.

IX. Szkíta kőbálványok

A Kr. utáni II–IX. évszázadok síksági népei a Fekete-tengertől északra fekvő területeken a sírhalmok tetejére állították kőalakjaikat. Ezek a kőszobrok (legyenek férfit vagy nőt ábrázoló) mind kupát tartanak a hasuk előtt. (46)

A síksági lovasíjász-szobrászművészet remekei, a szkíta kőbálványok okán fontos rögzítenem, hogy a görög hagyományban a lovával egybeolvadó szkíta lovasíjász mindig is a tudás és a legyőzhetetlenség jelképe volt: a görög mitológia szerint Héraklészt és Akhilleuszt is egy kentaur tanította meg az íjászat nemes mesterségére.

Ezzel függ össze, hogy a görög „scythia” (szkíta) szó értelme a nyílvevőnek az íjon való kihúzó mozdulatát jeleníti meg, és ekként az „íjlesztő” vitéz képét ábrázoló jelentéssel bír. A kentaur és a szkíta szó a Fekete-tengertől északra eső lovasíjász műveltségű népességet jeleníti meg a görög műveltség világában már 3 ezer éve.

Fodor István is írt már arról, hogy a Fekete-tenger partvidékén már Kr. előtt 2000 táján éltek magyarok. (47)

A Kr. utáni IX. századig létező síksági lovasíjász-szobrászművészet kőfaragó művészetének kőbábvány remekei a korabeli díszes viseletet is megjelenítik. Az általában Napkelet felé tekintő kőbábványok a kezükben poharat (véltetően áldozati csészét) tartanak.

Kunkovács László szerint a kőszobrokat áldozóhelyeken állították fel, és a szobrok állandó motívuma, a kézben tartott csésze jelzi, hogy ő is együtt ivott a halotti toron a vitéztársakkal. Éppen a kőszobrok kezében tartott (felmutatott) pohár lehetett e kőemberek megalkotásának valódi szellemi, lelki tartalma. A pohár felmutatása és ennek kőszobron való ábrázolása mintegy az italáldozat, áldomás keretében az Isten által jóváhagyott birtokbavételnek (pl. katonai hódítás esetén), a testvérré fogadásnak (pl. vérszerződés emlékeként) vagy az egyéb fontos szerződéskötés hitelesen igazoló jogi tényének állít örök emléket. A pohár a terület birtokbavételének mintegy Istentől származott jogalapját és egyidejűleg a valóságos földi tényét is tükrözhetette. E kettős jelleg egyúttal a pusztai lovas népek közötti vérségi, rokonsági és sorsközösségi alapelményt is erősíthette a közös hitvilág talaján. Van műveltségi előzménye a korábbi keleti kultúrákban a fenti alkotásoknak, ahol a szobroknál szintén hasonló módon fordul elő a pohár jelképi tartalma.

A Kr. előtti III. évezred mezopotámiai szobrai (hasuk előtt két kezükkel tartott pohárral) kifejezik a hitük szerint mindent látó Isten tiszteletét. Az ember és az Isten közötti közvetlen kapcsolatban hittek az ókor világában. (48) E szobrok a jelentéstartalmukat tekintve világképi rokonságot mutatnak a füves puszták lovasíjász népei által alkotott kőemberek bálványszobrainak ábrázolási módjával.

Fontos lehet megemlíteni az élet vizével kapcsolatos kultúrtörténeti kutatást is: a zoroaszteri tanítás szerint egy csodálatos fáról nyeri az emberiség a halhatatlanság italát. (49) Ez a világkép egyébként szellemi tartalmát tekintve azonosítható a bibliai életfával, a muszlimok tubafa képével, a jóság és tisztaság fájával. A keleti műveltség ismert fogalmi képe a halhatatlanság

itala, mely gondolat az Ukkon-pohár szempontjából is érdekes lehet. Ráadásul ez összefügghet az életfa ősi keleti gondolatával, ami magyar műveltségi hagyományunk, meséink és mondáink legszerveesebb eleme (pl. égisz érő fa, Istenfa).

X. Ókori gyökerek

A sumérok bő termést adó istenasszonyának neve Baú volt: koronás nőalakját trónszéken ülve ábrázolták: jelképei közé tartozott az egyik kezében tartott életfa termő ága és a másik kezében tartott életvízzel teli pohár. A régészek számos Baú istenasszonynak szentelt ivóedényt tártak fel. (50) Ez rokonítható a lovasíjász-kultúra kőszobrainak jelképiségével. A mezopotámiai sumérok már ismerték az italáldozatot: a sumér városállamok tanácsának jelképe a pohár volt, és az Ukkon-pohárhoz hasonlóan szokás volt a polgári jogi, illetve egyéb szerződéseket, egyezményeket sör- vagy borivással megpecsételni.

Fontos tárgyi emlékei ennek az áldomási rítusnak azok a Kr. előtt 2800 táján gipszkőből készült (mellkasuk vagy hasuk előtt összetett kezükben kupát, poharat tartó, méltóságteljes férfiakat ábrázoló) sumér szobrok, amelyek Abu templomából kerültek elő (ezek a szobrok azután a bagdadi Iraki Múzeumba kerültek). (51)

A mezopotámiai Tigris egyik mellékfolyója mentén, az Aszmar dombról (Tell Aszmar), egy templomrom padlója alól került elő az a 21 sumér szobor, amely imádkozásra, italáldozatra készülő férfialakokat (papokat vagy isteneket) ábrázol: a mellkasuk előtt összekulcsolt kezeikben egy kis áldozati pohár látható. (52)

Rézből és márványból faragott istenszobrok kezében is ábrázolták ezt a poharat, mely sokszor az engesztelő áldozat kifejeződése. (53)

A sumérok sírleletei arról tanúskodnak, hogy minden elhunytat szintén egy áldozati pohár kíséretében temettek el. (54) Az Istennel szerződött emberi élet záró pillanatát is egy pohár jelképezhette Mezopotámia ősvilágában.

A sumér hősök legnagyobbika, Gilgames egyik legyőzendő ellenfele Huvava volt, akinek megformált alakját (torz fej, hangsúlyozottan túlzó ó-láb) igencsak szörnyszerűnek lehet megítélni az égetett agyag domborműveken: ő is poharat tart, de csak a bal kezében, jobb kezét pedig fenyegetően rázza. (55)

ljesztő rémkép ez utóbbi ábrázolás. Szerintem a sumér–akkád évezredes küzdelem szellemi kifejezőjeként értékelhetőek ezek az ábrázolások. Szerintünk ezek a Huvava-ábrázolások valójában a megszenteltségellenítő, gúnyolódó szándékot fejezték ki a sumérek szent és méltóságteljes pohárábrázolásával szemben. Vélhetően a sumér–akkád kultúrharc tanúi ezen domborművek.

Egyébként az ukkon szónak (kis eltéréssel) földrajzi megfelelője is van a mezopotámiai területen. Kr. előtt 750 táján a mezopotámiai Ukun folyó mellett telepedtek le az arámi törzs tagjai, hogy az asszírok támadását kikerüljék. (56) Ebben az időben létezett a mezopotámiai Ukku város is. (57)

A fenti földrajzi névnek azért lehet jelentősége, mert a lovasíjász szkíták egyik nagy hulláma éppen Kr. előtt 700 körül jelent meg Európában, Szíriában, Palesztinában, Egyiptomban: Hérodotosz szerint csak egy részük vonult vissza a Fekete-tenger vidékére. (58) Ókori előzményként fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a sumér „*ukkin*” szó gyűlés; az „*Ursag*” pedig ország jelentésű. (59)

Zarathustra tanítása szerint a Vorukasa olyan kozmikus óceán, amely Anáhitá istennő forrásaiból teremtődött. A Vorukasa-óceánból két fa nőtt ki: az egyik fából (a jó győzelmeke) a halhatatlanság italát nyeri az emberiség; a másik fából pedig a természet fája erednek, és ennek a fának az ágain fészkel a szaéna madár: szárnya libbenésekor a fa magvai lehullanak, és a vizek útján jutnak el rendeltetési helyükre. (60) Ez egyrészt megjeleníti az életfa ősi keleti világképét, melynek a magyar népművészetben különlegesen erős szerepe van (napjainkban is); másrészt a halhatatlanság itala, az élet vize az Ukkon-pohár szempontjából lehet érdekes ókori mitológikus világképi előzmény. A fenti gondolatokat azért tartom fontosnak, mert Zarathustra világképe erősen hatott Európa keleti területein a Jézus Krisztus előtti évszázadokban. (61)

XI. Kőszobrok pohara

Magyarország hun sírhalmain megtalálhatóak voltak a kőszobrok, kőbálványok, melyekről a régebbi oklevelek is megemlékeznek: Pray György említette a Cornideshez írott egyik le-

velében, hogy kereste Kajászószentpéter táján a hunok kömlékeit, kőszobrait, kőbálványait. (62) A magyar oklevelekben találhatóak az alábbi szavak: „*áldókút*” (áldozókút jelentéssel); „*egykö*” (értelme: szentkő); „*ügyfa*” (jelentése: szentfa). Az „*ügy*” és „*egy*” szavunk „*szent*” jelentéssel bír (lásd: egyház szavunk annyit tesz mint szentház). (63)

A XIX. század 30-as éveiben Sombori József egy cikkében arról írt, hogy egy székelyföldi menyegző alkalmával későbbi szent királyunk, László herceg ivott is e nemzeti székely áldozópohárból. (64) A régi magyar hitvilágból ered ünnep szavunk: a székelyeknél innap elnevezéssel. Az áldomás szó áldozatot jelentett régen. (65) Jókai Mór 1883-ban megjelentetett *Bálványosvár* (Bp., 1964. 12. o.) címet viselő könyvében említette „*a hét vezér kókuszdió serlegét, amibe azok a szövetségkötésnél vérüket csorgatták*”. (66) A pohár szavunk közös műveltségi kincsünk a Kr. utáni VIII. század elején a Kaukázus vidékén élő alánokkal. (67)

XII. Csíksomlyó legendás valósága

A pesti piarista plébánia sekrestyésének fia, Kácsor Keresztély (1710–?) piarista pap noviciusmesterként ténykedett Privigyén, ahol 1773-ban megjelentette *Supellex Historica ex Variis Probatibus Veteribus et Recentioribus Scriptoribus* című könyvét. A hunok áldomási poharát is lerajzolta, és latinul ismertette azt a rítust is, melynek keretében megkötötték a szövetséget más néppel. Egy hatalmas serlegbe bort töltöttek, és véruket ebbe csorgatták: ezzel fejezték ki halálukig tartó hithű esküvésüket, melyet minden esetben megtartottak. (68) A *Csíki székely krónika* szerint a székely áldozópohár Anakarszisz szkíta bölcsőtől származott, aki a görög írók szerint Szolón kortársa volt. (69) Anakarszisz a szkíta fejedelmi családból származott: bekapcsolódott a korai görög filozófia áramába, ő lett az egyike az ún. hét bölcsnek. (70)

A székely nemzeti áldozópohár kehely alakú, kókuszdióhéjból készített, fényes és fekete színű, csipkés szájú, aranyozott ezüsttel szegélyezett volt. A kókuszpohár virágos ezüstkehelyből emelkedik, az alsó és a felső ezüstözést 3 ezüstpánt fogja össze. A három pánt mindegyike felső felén egy-egy szűz áll, majdnem vállig érő

hajjal, mezítelen karral, combközépig érő, övezett öltönybe öltözve, melyet táncoló alakban ujjai között tartanak, mint az örvendezés jelképei. Talpa hasonlóan aranyozott ezüst, rajta nyulak és farkasok futnak fák között. Fedele elveszett. (71)

A székely áldozópohár vélhetően áldozati célú szent tárgy volt, amely a szkíta őseink korából eredt: a szkíta Anakharszisz pohara volt az a mitológiai gyökerű áldozati pohár, amelyet szentséggként a rabonbáni áldozatoknál használtak a székelyek. (72)

Ezt a poharat Budvárban a rabonbánok használták még a Szent István előtti időkben: a legnagyobb székely, Orbán Balázs is leírta ezt a történetet a XIX. században. A legenda valóságát a nemzeti áldozópohár léte tekintetében ékesen bizonyította, hogy 2004-ben a somlyói pünkösdi búcsú szentmiséjén ezzel áldoztatott Erdő Péter bíboros. (73)

Az évszázadokon át pusztá legendának minősített székely áldozópoharat 1944-ben Apor Vilmos püspök rejtette el a győri püspökvárban a csíkszentmihályi Sándor család kérésére: húsz évvel később Pannonhalmán őrizték (leltárba vett magyar műkincsként), onnan László Gyula régész közbenjárására adták vissza a Sándor családnak. A budapesti Sándor István a család nevében felajánlotta a csíksomlyói kegytemplomnak: a 2004. évi csíksomlyói szentmisén ezzel a serleggel mutatták be az áldozatot. (74) Az ősi legenda ismét valósággá lett.

Az ősi rítus okán fontos megemlíteni, hogy Katona Lajos 1897-ben arról értekezett, hogy magyar ősvallási szavaink közé tartoznak az alábbiak: áldás, áldozat, áldozópohár, Hadak útja, oltárkö, ősök tisztelete, tündérek, véráldomás, szittyá istenségek. (75)

Az áldomás szentség volt: megsértése a legnagyobb bűnnek számított!

A XIX. század végén kiadott Magyar Jogi Lexikon szerint: „Áldomás, az áldani, áldozni igékkel rokon. Legrégibb jelentése: 1. a m. isteneknek”. Werbőczy szerint (III. R. 34. cz. 3. §) a lónak, ökörnek vagy egyéb marhának lopásával vádolt ember, ha azt állítja, hogy vásáron vette, és sem szavatost, sem pedig olyat nem tud állítani „ki az áldomást felköszöntötte vagyis ahhoz szokás szerint szerencsét kívánt volna”, akasztófával bűnhődjék. (76)

Az eskütétel és az áldomásivás ugyanazt a leki tartalmat fejezi ki. (77)

Az áldomás a XIX. század végén még élő jogi erőt jelentett: „Bizonyítási eszközül ma is elfogadható” minden egyéb szabály híján is. (78)

XIII. Óshagyományunk ereje

Emberi közösségeink öntudata és hagyományörző, élő valósága adják az igazi keretet mindennapi életünkben: ezt megőrizni igen nagy csoda már napjainkban is.

Négy évezreddel ezelőtti régészeti emlék is található a szkíta ősök által lakott Kárpát-medencénkben, mely az áldomás ősiségének voltát igazolja! Kr. előtt 2000 tájáról való a budakalászi szekérlelet (agyagból): ez tulajdonképpen egy ivóedény, melyhez hasonlót találtak Úr sumér városában a Kr. előtti III. évezredből. (79)

Érdeemes utalni a mezopotámiai sumér értékvilág óshagyományát megőrző Kr. előtti II. évezred hettita birodalmára, melynek fénykorát a testvéri szeretet által vezérelt hatalmi gondolkodás, a fegyelmezett katonai kiképzés és hadviselés, az erkölcsi rend és a törvény tisztelete jellemezte (pl. elvették attól a földjét, aki nem dolgozott: ekként a közteherviselés közösségi értékrendjét és a munka tiszteletét hirdették, ami kizárta a spekulatív célú földszerzést). A Kr. előtti II. évezred hettita műveltségű birodalmi világból érdemes fölidézni az ókori vár- és városépítészet csodálatos építészeti jelentőségű (50 ezer lakosú) Hattusas városát, ahol a szakrális városközpontban az egyik régészeti leleten ez az ékírásos fölirat olvasható: „Most kenyeret fogtok enni, azután vizet fogtok inni!” (80)

Az élet vizének fogalmi köre szertartási jelentőségű: ha magunk elé képzeljük a fenti hettita étel- és italáldozati szertartás (kenyér és víz) látványát és élményét, akkor a keresztény szeretetlakoma (görögül agapé), vagyis Jézus utolsó vacsora szertartása, közös keresztény áldomás-hagyományunk előképe sejlik föl előttünk.

A magyar Szent Korona az Isten két angyala által két oldalról közrefogva a Teremtő által az embernek adott erkölcsi rend jelképe. Azt a magyar életbölcseletet fogalmazza meg, melynek az az üzenete, hogy az Isten által rendelt és az emberlét teljességét szolgáló erkölcsi rend a világ alapja, és ennek az erkölcsi rendnek a védel-

mét hivatott az állam által alkotott jogrendszer szolgálni.

A közerkölcs az a valóságos tartalom, melynek védelmét a jog mint páncél látja el: ez a magyar Szent Korona tanának igazi tartalma. Ebből kiindulva nem jog az, ami a közerkölcsöt sérti. Csak az minősül jognak, ami az emberlét erkölcsi rendjét megvédi, óvja, élteti!

Adja Isten, hogy a magyar Szent Korona, a vérszerződésünk kelyhéből fakadó, erkölcsi jogrendet megtestesítő, magyar országunkat és nemzetünket megvédő, közjogi csodák sorát életre keltő évezredek történeti alkotmányunk lelki áldása – a világ szellemi örökségeként – kiutat mutasson a nemzetbarátság jegyében a jóakarató emberek, nemzetek, népek és országok közös szabadságának megteremtése és megőrzése irányába!

Forrásjegyzék:

- (1) Képes Krónika. Fordította Bollók János. Jegyzetek: Szovák Kornél, Veszprémy László. (Millenniumi Magyar Történelem, Források) 67. Bp., 2004. 28. o.
- (2) Csetneki (Jelinek) Elek: Ukkon pohár. In: Philológiai Közöny 1880. 275. o.; Bogdán István: Régi magyar mulatságok. (16. Az áldomás) Neumann Kht., 2003.
- (3) Rövid irodalmi szemle és könyvészet. In: Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező. Szerkeszti és kiadja Révész Imre. Kilencedik évfolyam. Bp., 1878. 119. o.
- (4) Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél. Bp., 1914. 124. o.
- (5) Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél. Bp., 1914. 124., 218–219. o.
- (6) Pettkó Béla: Tárca. II. A Bodon-család levelesládája. In: Századok. 1893. 728. o.
- (7) Dr. Kalmár János: Mád, tokaj-hegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád „falukönyve”. H. é. n. 99. o.
- (8) Dr. Kalmár János: Mád, tokaj-hegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád „falukönyve”. H. é. n. 93., 101. o.
- (9) Findura Imre: Rimaszombat szabadalmas város története. Rimaszombat, 1894. 21., 22. o.
- (10) Nagy Gyula: Ukkon pohara. In: Századok. 1880. szeptember. Kilencedik füzet. Különlélek. 759. o.
- (11) Dr. Kalmár János: Mád, tokaj-hegyaljai község élete a XVI–XVIII. században. Mád „falukönyve”. H. é. n. 150. o.
- (12) Nagy Gyula: Ukkon pohara. In: Századok. 1880. szeptember. Kilencedik füzet. Különlélek. 759. o.
- (13) Dr. Bakos József: A tokajhegyaljai régi szőlőművelés szóincse. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. V. Eger, 1959. 39. o.
- (14) Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. VI. kötet. Bp., 1874. 579. o.
- (15) Nagy Gyula: Ukkon pohara. In: Századok. 1880. szeptember. Kilencedik füzet. Különlélek. 759. o.
- (16) Györffy György: István király és műve. Bp., 1977. 440. o.
- (17) Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. 65., 118. o. (A Hétmagyar törzsszövetség megkötésének lényeges jogi aktusa a vérszerződés volt.)
- (18) Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Szerkesztette vitéz szolnoki Scheftsik György dr. I. kötet. 1935. 46. o.
- (19) Heckenest–Nováki–Vastagh–Zoltay: A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. Bp., 1968. 136. o.
- (20) Magyarország történeti kronológiája. I. kötet. Főszerk. Benda Kálmán. Bp., 1981. 69. o.
- (21) Az ősi magyar hitvilág. Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII–XIX. századi művekből. Szerkesztette Diószegi Vilmos. Bp., 1971. 116. o.
- (22) Györffy György: István király és műve. Bp., 1977. 55–56., 77. o.
- (23) Magyar alkotmánytörténet. Szerkesztette Mezey Barna. Bp., 2003. 28. o.
- (24) Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. III. kötet. Pest, 1865. 507. o.
- (25) Fodor Antal: Az esztergomi oroszlánok titka 2. Az oroszlánok oldalán látható négy ék jelentősége, szerepe. In: Dorozsmai Napló. Közéleti lap. XVII. évfolyam 6. szám 2006. VI. 30. 7. o.
- (26) Szendrey Ákos: A magyar áldomás. In: Ethnographia. Népélet. Szerkeszti Gunda Béla. III. évfolyam. 1942. 128. o.
- (27) Dr. Bakos József: A tokajhegyaljai régi szőlőművelés szóincse. In: Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. V. Eger, 1959. 34. o.
- (28) Reszegi Lajos: A székelykérdésről. (Vitéz dr. ákosfalvi Szilágyi László „A székely nemesi rendi társadalom” című könyvével kapcsolatban.) In: Magyar Családtörténeti szemle. 1937. 138. o.
- (29) Dankó József: Magyar szertartási régiségek. In: Új Magyar Sion. 1872. 244., 247., 248.

- (30) Anonymus: Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Hasonmás kiadásban megjelentette a Magyar Helikon Pais Dezső fordításában. Budapest, 1975. 83. o.
- (31) Anonymus: Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Hasonmás kiadás. Pais Dezső fordításában. Budapest, 1975. 91. o.
- (32) Feyér Piroska: A szőlő- és bortermelés Magyarországon (1848-ig). Bp., 1981. 20. o.
- (33) Rhétei Prikkel Mária dr.: Őseink és az ital. In: Katholikus Szemle. Szerkeszti Mihályfi Ákos dr. 1917. 8. füzet, október, 713. o.
- (34) Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. VI. kötet. Bp., 1874. 579. o.
- (35) Balássy Ferenc: A székelyek alapszerződése, vagyis a Székely krónikának e szerződést tartalmazó pontjai (székfoglaló értekezés). Felolvasztatott 1873. április 7-én. Bp., 1873. In: Értekezések a történeti tudományok köréből. II. Kötet 1872–1873. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Bp., 1873. X. szám, 53–54. o.
- (36) Lőtsey Spielenberg László: A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek. Marosvásárhely, 1837. 7–11 o.
- (37) Szabó Károly: Az 1533. székely krónika hitelességének védelme. In: Új Magyar Múzeum. Negyedik évfolyam. Pest, 1854. II. kötet 397. o.
- (38) Balássy Ferenc: A székelyek alapszerződése, vagyis a Székely krónikának e szerződést tartalmazó pontjai (székfoglaló értekezés). Felolvasztatott 1873. április 7-én. Bp., 1873. In: Értekezések a történeti tudományok köréből II. Kötet 1872–1873. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Bp., 1873. X. szám, 19., 29. o.
- (39) Szabó Károly: Az 1533. évi székely krónika hitelességének védelme. In: Új Magyar Múzeum. IV. évfolyam. II. kötet. XII. füzet 1854 december. 457. o.; Sombori József: I. Értekezések 1. A Hajdani Nemes Székely Nemzet Áldozó poharáról. In: Tudományos Gyűjtemény. 1835. III. kötet 14. o.
- (40) Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. V. kötet Bp., 1870. 275. o.
- (41) Czuczor Gergely–Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. V. kötet Bp., 1874. 275. o.
- (42) Kis János: Értekezések. Magyar régiségek nyomozása. I. In: Tudományos Gyűjtemény. 1823. VII. kötet 32. o.
- (43) Kincses Katalin Mária: Szirmay András feljegyzései 1680–1713. I. kötet: 1680–1704. Folia Rákóciana 9/1. Vaja, 2004. 163., 185., 2002., 220., 239. o.
- (44) Kis János: I. Értekezések. Magyar régiségek nyomozása. In: Tudományos Gyűjtemény. 1823. VII. kötet 29. o.
- (45) Rhétei Prikkel Mária dr.: Őseink és az ital. In: Katholikus Szemle. Szerkeszti Mihályfi Ákos dr. 1917. 8. füzet, október, 712. o.
- (46) Neal Ascherson: A Fekete-tenger. Bp., 2000. 163. o.
- (47) Fodor István: Verecke híres útján... Bp., 1980. 62. o.
- (48) Dr. Alice Mills: Mitológia. Mítoszok mondák, legendák. Bp., 2006. o.
- (49) Györfi János: Az óperzsa birodalom tündöklése és bukása. H. é. n. 80. o.
- (50) Dr. Bobula Ida: A sumír-magyar rokonság. Bp., 2004. 68–69. o.
- (51) Az emberiség krónikája. Összeállította, szerkesztette és az összefoglaló tanulmányokat írta Glatz Ferenc. Bp., 1990. 29. o.
- (52) Vojtech Zamarowsky: Kezdetben volt sumér. Mladá letá. Bratislava, 1966. 225. o.; Varga Domokos: Ős Napkelet. Az írott történelem kezdetei. Bp., 1973. 12. o.
- (53) Varga Domokos: Ős Napkelet. Az írott történelem kezdetei. Bp., 1973. 43., 44. o.
- (54) Vojtech Zamarowsky: Kezdetben volt sumér. Mladá letá. Bratislava, 1966. 104-105. o.;
- (55) Varga Domokos: Ős Napkelet. Az írott történelem kezdetei. Bp., 1973. 43., 44. o.
- (56) Mahler Ede: Babylonia és Assyria. (reprint) Debrecen, 2003. 28. o.
- (57) Ókori keleti történeti chrestomathia. Szerkesztette Harmatta János. Bp., 2003. 184. o.
- (58) Fürstner László dr.: Történelem és kultúra új megvilágításban. I. kötet. Dunakeszi, 1995. 181. o.
- (59) Dr. Bobula Ida: A sumír-magyar rokonság. Bp., 2004. 44. o.
- (60) Györfi János: Az óperzsa birodalom tündöklése és bukása. H. é. n. 80. o.
- (61) Kővári László: Erdély történelme. I. kötet. Kolozsvár, 1859. 7. o.
- (62) Gyárfás István: A tárnokvölgyi ütközet és a hún-scythák temetkezési módja. In: Századok. 1867. 357., 370. o.
- (63) Árpád és az Árpádok. Történelmi emlékmű. Szerkeszti Csánki Dezső. Árpád vezér halálának ezredik évfordulója alkalmával. Bp., 1907. 41. o.
- (64) Sombori József: I. Értekezések 1. A Hajdani Nemes Székely Nemzet Áldozó poharáról. In: Tudományos Gyűjtemény 1835. III. kötet 17. o.

- (65) Árpád és az Árpádok. Történelmi emlékmű. Szerkeszti Csánki Dezső. Árpád vezér halálának ezredik évfordulója alkalmával. Bp., 1907. 42. o.
- (66) Kiss Erika: A székely nemzet áldozópohara. In: Történelem-Kép. Szemelvények a múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában. 2000. március 17. – szeptember 24. Bp., 2000. 465. o.
- (67) Egy ezredév. Magyarország rövid története. Szerkesztette dr. Hanák Péter. Bp., 1986. 21.
- (68) Balás Gábor: A székely művelődés évszázadai. Bp., 1988. 186. o.
- (69) Szádeczky Lajos: Szabó Károly emlékezete. In: Századok. 1894. 210. o.
- (70) Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Klaniczay Tibor munkája. Bp., 1982. 1276. o.
- (71) Kővári László: Erdély történelme. I. kötet. Kolozsvár, 1859. 53. o.
- (72) Ipolyi Arnold: Magyar mythológia. II. kötet. Bp., 1929. 297. o.
- (73) Pomjének Béla: Legendák földjén. A bágyi vár. In: Hargita Népe 2005. december 23. péntek XVII. évfolyam, 300. szám
- (74) Bánó Atilla: Erdélyben a rabonbán serleg. In: Esztergom-Budapest. Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye negyedévenként megjelenő lapja. 2004.
- (75) Voigt Vilmos: magyar ősvallás. In: Ethnographia. Bp., 1997. 395. o.
- (76) Magyar Jogi Lexikon. I. kötet. Szerkesztette Dr. Márkus Dezső. Bp., 1898. 390. o.
- (77) Vámbéry Ármin: A magyarok eredete. Bp., 1882. 382. o.
- (78) Magyar Jogi Lexikon. I. kötet. Szerkesztette Dr. Márkus Dezső. Bp., 1898. 390., 391. o.
- (79) Nagy Sándor: A magyar nép kialakulásának története. Ed. Transsylvania. 1956. 18. o.
- (80) A hettiták világa. In: Spektrum. 2011. január 7. 9-10 óra.

Nyári konyhához illesztett kenyérsütő kemence (Mindszent, 1984)